

— יש מי שהוכיח משאלת הגמרא, שהשיר הפוסל בקידושין [וכן בגירושין, שדין אחד להם ולקדושין], אינו פוסל אלא אם הוא התממש בפועל, אך באופן שלפי דעתו של האדם יש כאן שיר, אבל אליבא דאמת לא היה שיר — הקידושין והגירושין חלים. והראיה, שאם לא כן, מה מקשה 'וניפשטו', הלא מכל מקום בדעתו של המקדש לשייר ואין כאן קדושין כדין? אלא ודאי אין לנו להתחשב בדעתו אלא בשיר בפועל.

ובזה פסק בשאלה הבאה לפניו, במי שגרש את האשה חוץ מפלוני, ואותו פלוני כבר לא היה בחיים בשעה זו, והוא לא ידע, שאין כאן פגם של 'גירושין חוץ', כי לאמתו של דבר הגירושין היו בשלמות, ללא שיר (שו"ת דובב מישרים ח"א צג).

לפי דברי שער המלך הנ"ל, שאנו דנים כאילו אמר שהקידושין יפשטו בכולה, נדחית ראייה זו. (ע"ע קה"י על ההילוקים בין דין שיר בקדושין לגרושין).

'בהמה של שני שותפין הקדיש חציה וחזר ולקחה והקדישה — קדושה ואינה קריבה' — דוקא בשקדישה לאחר שלקחה, אבל לא הקדישה, אין אומרים מיגו דנחתא קדושת דמים חלה קדושת הגוף ותפשט הקדושה בכולה, הגם שכעת כולה שלו ואין דעת אחרת המעכבת. שהואיל ובשעה שהקדישה לא פשטה הקדושה בכולה, חלה הקדושה רק על חציה, ותרעה עד שתסתאב, ויהיו דמי חציה הקדש וחציה חולין. (עפ"י תוס' גיטין מז: ד"ה גמרו, כהסבר האחייעור ח"ב מד, ג).

ומרש"י (כאן ובבב"ב יב) משמע שלא חלה כלל קדושת הגוף כל עוד לא הקדישה כולה, ותימכר ללא מום. ולשיטתו צריך לומר שרק אם בזמן ההקדש היתה כולה שלו, ובידו להקדיש כולה — חלה קדושת הגוף, מה שאין כן בשותפין. (אחייעור ח"ג נו, א. וכן נקט בפשיטות באבנ"מ (לא סוף סק"ב) שאין עליה אלא קדושת דמים, גם לאחר שלקחה. וע' קובץ הערות — תרד; קובץ שיעורים ח"ב — במכתב מהגר"מ זמבא וצ"ל).

(ע"ב) 'אי דאמר לה חמשין ולא שוו חמשין — הא לא שוו' — פרש רש"י שאמר לה התקדשי לי בחמשים זו, והרי לך אלו בדמיהם. ויש לדקדק מדוע לא פרש כפשוטו, שאמר לה התקדשי לי בחפץ זה ששוה חמשין. ואפשר שבמקרה כזה, גם אם אינו שווה חמשין אלא מעט פחות, אם ההפרש פחות משיעור אונאה — כדי שתות — הרי היא מוחלת ומקודשת. ולכן פרש שאמר לה להתקדש בחמשים זו, שבכגון דא אין דין 'אונאה'. וצריך עיון. (אבני מילואים לא, א. וע"ע בספר המקנה).

ע"ע: רמב"ם וראב"ד ומ"מ (מכירה טו, ב); מחנה אפרים (אונאה, א); חדושי הגרנ"ט (קב). וראה בדומה להלן (ח). באמר 'התקדשי לי במנה זו' והיה שם דינר של נחושת, וידעה — סברה וקבלה, וכתב שם בתור"י הזקן שמועילה מחילתה. וע"ש בקה"י יג; הגהות הרד"ל ושערי שמועות. וכן דנו בכי"ב אם מועיל שתאמר 'לדידי שוו לי חמשין' אף כי בשוק אין שוים כן. ע' בשו"ת דברי דוד (להרדב"ז) — מג; שו"ת רב פעלים ח"ב חו"מ יא. ויש לדייק מדברי הריטב"א להלן מז סע"א שאף בחסרון שוה פרוטה מקפדת.

דף ח

'אמר רבי אלעזר 'התקדשי לי במנה' ונתן לה דינר... כיון דאמר לה מנה כמאן דאמר לה 'על מנת' דמי, ואמר רב הונא אמר רב כל האומר 'על מנת' כאומר מעכשיו דמי' — דברי הגמרא

טעונים באור; הלא כאן מדובר שלא פרש מאומה אלא קדשה במנה ונתן לה דינר, ואם כן, מנין לנו לומר שהרי זה כמו שאמר 'על מנת' וכל האומר 'על מנת' כאומר מעכשיו, וצריך לומר שרבי אלעזר סובר כרב הונא ודלא כרב יהודה (להלן ס), נאמר בפשיטות שאומדים דעתו שתתקדש עכשיו בדינר והשאר ישלים, ללא קשר עם האומר 'על מנת', שהרי לא אמר כן, ודינו של רבי אלעזר יתיישב לכולי עלמא?

ונראה שנידון השאלה האם האומר 'על מנת' כאומר מעכשיו דמי, אינו בפירוש משמעות לשון 'על מנת', שאין במשמעות הלשון לכאן או לכאן, אלא נחלקו בשאלה עקרונית זו; כשאדם אומר לשון תנאי שיכולה להתפרש כמעכשיו וגם כלאחר זמן, האם לדונו כאילו אמר מעכשיו, כל עוד לא פרש אחרת, או להפך. ואף בנידון דידן קיים אותו ספק. ומזה שאמר רבי אלעזר הרי זו מקודשת עכשיו וישלים, נשמע ממילא שהוא הדין באומר 'על מנת' כאומר מעכשיו דמי. (עפ"י מנחת שלמה פ.ה. וע' בחידושי הנצי"ב להלן ס).

'התקדשי לי במנה ונתן לה דינר הרי זו מקודשת וישלים. מיתיבי... ורצה אחד מהן לחזור אפילו בדינר האחרון הרשות בידו' — יש לשאול מאי קושיא, הלא לכאורה הקדושין מותנים בכך שישלים, ואם חוזר בו ואינו משלים, ממילא בטלו הקדושין. ואף האשה אם תסרב לקבל השאר, התנאי לא יתקיים, שהרי אמרו 'נתינה בעל כרחו לא שמה נתינה', ואם כן, גם לרבי אלעזר אין כאן קדושין אם יחזור בו אחד מן הצדדים, ומה סתירה יש לדבריו מהברייתא?

ותרצו שאלה זו באופנים שונים; יש מי שכתב שבאמת אין המעשה מותנה בקיום התנאי כיון שלא כפל תנאו, והואיל ואין כאן תנאי המועיל מדיני תנאים, יש כאן התחייבות להשלים, כמו כל מוכר שפסק מעות (אבני מילואים כט, יד. וזה שלא כדברי הראשונים שכאן א"צ תנאי כפול, וכאילו כפלו. ובחזון איש (מו, ז) תמה על האבני מילואים מלשון הגמרא. וע"ע: בית הלוי ח"ב מג, ב; חדושי הנצי"ב להלן ס. חדושי הגרנ"ט צב, קב, קסא). ויש אומרים שזה שנמנע מלקיים התנאי, לא נחשב 'חזרה' (ע' מנחת שלמה פ,ו שהאריך בזה. וע"ע כע"ז בשערי שמועות כאן).

'לא צריכה דיהביה ניהליה בליליא' — כתב מהר"ם מיניץ: אשה שנתקדשה בלילה — ספק קדושין הם, הואיל והוקשה הויה ליציאה ואין מגרשים בלילה, ויש שפוסלים הגט אף בדיעבד, אף בקדושין יש לחוש לכך. (וכן נסתפק הרי"ד. הובא בשו"ת הרא"ם ח"ב לה).

וכבר דנו רבות בספרי האחרונים להוכיח מסוגיות שונות שאשה מתקדשת בלילה, וכמבואר בסוגיותנו ולהלן יא. ויש אומרים שלא חשש מהר"ם מיניץ אלא בקדושי שטר, שרק הם הוקשו לגט, אבל בקדושי כסף אין לחוש, ועל כן אין כל קושיא מסוגיתנו. ע' בענין זה בהרחבה בשער המלך ריש הלכות גירושין; פתחי תשובה כו סק"ז; שו"ת רב פעלים ח"א אה"ע ו.

אף על פי שקידשה בלילה ולא ראתה, מדובר שהעדים ראו שנותן לה שוה פרוטה, כגון שלא היתה חשכה גמורה וכד', שאם לא כן, הלא אין כאן עדי קידושין. (ע' רד"ל; שו"ת בנין שלמה למחרש"ך מוילנא — ח"ב אה"ע ג)

'התקדשי לי במנה והניח לה משכון עליה, אינה מקודשת. מנה אין כאן משכון אין כאן' — נחלקו הראשונים ז"ל; יש מפרשים (רא"ש וראב"ד. ועתוס') 'מנה אין כאן' — אי אפשר שיוצר חוב על

ידי נתנת המשכון, כי כל עניינו של המשכון שייך רק בחוב קיים. וכיון שאין כאן חוב, גם משכון אין כאן.

ויש אומרים (רמב"ן ורשב"א), גם כאשר חלה התחייבות, אי אפשר לקדש בזה, משום שהכסף לא יצא מרשותו, ואף על פי שהאשה זכתה בחוב, אי אפשר לה להתקדש בו.

האבני-מילואים (כט,י) כתב שלדעת הרמב"ן והרשב"א, גם כאשר אין חוב ושעבוד הגוף, אם נתן משכון, זוכה הלה במשכון לשעבוד המנה. וכמו שמצינו (בשו"ת הרשב"א אלף ג) ששייך שעבוד של ערב ללא שעבוד הלוה. אף כאן, הנכס (=המשכון) הרי הוא כערב על אף שאין גוף שהשתעבד. (וכן נקט בדעת הרשב"א, הגר"ט (קג) — ע"ש שהסביר טעמו של דבר, כיצד חלה התחייבות ע"י המשכון). והגאון רבי אלחנן וסרמן (בקובץ שיעורים כאן) חלק, שגם לשיטתם אין מושג של משכון ללא חוב, ואין המשכון יוצר חוב (ושונוה הדבר מערב ללא לזה. וע"ע בנקודה זו בספר בית ישי — נה,ב), אלא כוונת הרמב"ן והרשב"א שגם כאשר נעשה כבר חוב על ידי קנין, אין האשה מתקדשת בו.

עוד נחלקו האחרונים לשיטת הרמב"ן; האם זה שאי אפשר לקדש בחוב שחייב לה, הוא דין מסויים בקדושין (כן כתב המחנה אפרים פ"ה מהל' קנין מעות, וצייד בטעמו של דבר, משום שהוקשו קידושין לגירושין ושם צריך שיתנתק הבעל מהגט לגמרי). או דבר זה שייך בכל הקנינים, שכסף שאגוד עדיין ברשות הקונה, אין בכחו לעשות קנין. (כן כתב באבני מילואים כט,י וע' בקצה"ח עב ושם קצ,ו. וכבר העירו גם מדברי הגמרא לענין אמה — ע' בהגהות רעק"א על המחנ"א. ובספר מנחת שלמה (עד) כתב לפרש דברי הרמב"ן, שדעתה על המנה עצמו שהוא עתיד ליתן לה, ואין דעתה על החוב שזוכה בו, אלא שהעיר שבמאירי לא משמע כן. וכן בקהלות יעקב (יד) דחה פרוש זה בדברי הרמב"ן).

ע"ע חזון איש; חידושי הגרש"ק; דבר אברהם ח"א לט,ה ואילך; גליוני הש"ס.

(ע"ב) 'מנין לבעל חוב שקונה משכון, שנאמר ולך תהיה צדקה — אם אינו קונה צדקה מנין? מכאן לבע"ח שקונה משכון' — התוס' הסבירו (לתירוץ אחד) שהראיה שקונה היא מכך שכתוב ושכב בשלמתו וברכך, ואם לא היה קונה את המשכון, כשמחזיר לעני והלה מברכו, הרי יש כאן רבית דברים.

ומבואר לכאורה מדבריהם שרבית דברים אסורה מדאורייתא. וקשה, הלא אין כאן רבית קצוצה, שלא קצץ לו בשעת הלוואה 'על מנת שתברכני'? (קובץ שיעורים).

הגרש"ז אויערבך זצ"ל (במנחת שלמה כו,א) כתב: מה שנהגו אנשים לברך את המלוה באמירת 'תזכו למצוות' — לא יאות הם עושים, שהרי מבואר כאן בתוס' שברכה אסורה משום רבית דברים. [מאידך, לגבי אמירת 'תודה' צידד לומר שאין בדבר איסור כלל. ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א פ) נקט כדבר פשוט שאמירת תודה אסורה, אבל התיר שם לכתוב בספר, על המלוה כסף לצורך הדפסתו, שיתברך מן השמים, כי לשון זו משמעותה רק הודעה וסיפור דברי אמת, שיש ברכה מהשי"ת לפלוני שגמל חסד בהלוואתו. ובשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד ט) פקפק בדבר משום דברי התוס' שלפנינו. והתיר בתנאים מסוימים. ע"ש. וע' פירוט נוסף במובא בב"מ עה].

'תנם על גבי סלע... ואם היה סלע שלה מקודשת' — אף על פי שבגירושין כגון זה אינה מגורשת, כי צריך שיתן בידה ואם אמר לה 'טלי גיטך מעל גבי קרקע' אינו גט, והלא הוקשה הויה ליציאה — אין שייך לומר כן אלא בשטר, אבל בקידושי כסף, כיון שמשום הנאה היא מתקדשת, מה אכפת לנו אם הניח בידה או במקום אחר. ורק בשטר יש לחוש הואיל ולמדנו קידושי שטר מגט, ויצאה והיתה. (עפ"י שיטה לא נודעה למי).

ואולם יש סוברים שגם בקדושי כסף צריך נתינה מידו לידה, ו'טלי קידושיך מע"ג קרקע' אינו מועיל, שגם הם הוקשו לגט [וכשיטת בעל העיטור שפסל קדושי כסף בדבר המחובר לקרקע משום שהוקש לגט]. (ע' שו"ת מהרי"ל עד (מובא בתשובת חתם סופר פב); בית שמואל כו סק"ג ופ"ת; ובאריכות בספר גט מקושר יא, ועוד). וצריך לומר אף לשיטה זו שכל שהמקדש עושה את פעולת הנתינה, אפילו לא הגיעה לידה מועיל, [ובזה ודאי שונה מגט, כי מכל מקום הלא היא מקבלת הנאה ממעשהו זה, והרי נותן לה הנאה בדומה לנתינת גט לידה]. אין שייך ללמוד מגט לפסול אלא באופן שהאשה עושה את פעולת הנטילה. (ע"ע: חכם צבי ה; נתיבות המשפט רמד סק"א); שו"ת רב פעלים ח"א אה"ע ו; 'חדושי הגר"ה על הש"ס' — להלן מה; שו"ת חבל יעקב ח"א כה).

'תנם על גבי סלע... תנהו לכלב...' — נחלקו ראשונים באופן שאמרה לו בפרוש 'זרוק מנה לים / תנהו לכלב, ואתקדש אני לך', האם מקודשת מדין 'ערב' כבאומרת 'תן מנה לפלוני, או שמא אין דין ערב אלא בקבלת אדם בר דעת. (ערמב"ן ר"ן רא"ש ועוד). ותלוי הדבר בהגדרת דין 'ערב', ראה לעיל בדף ז השיטות השונות.

ובאור שמח (אישות ד, כא) כתב שהרמב"ם פרש שני פרושים בכרייתא; אחד באופן שלא נתרצית תחילה במפורש על הקדושיך, והדיון הוא אם יש באמירת 'תנם...' משום התרצות לקדושיך. והאופן השני, כשאמרה 'תנם...' ואתקדש אני לך', והשאלה אם מועיל מדין ערב באופן שכזה. 'זוה דרך רבינו לכתוב שני פירושים בשמועה חדא'.

'כלב רץ אחריה מהו... מצי אמרה ליה מדאורייתא חיובי מחייבת לאצולן' — ואם תאמר, מה בכך שמחויב להצילה, מכל מקום יש כאן נתינת הנאה ממונית, שהרי הניצל חייב לשלם למצייל את הוצאותיו (כמו שכתב הרא"ש בסנהדרין, וכן משמע בכתובות נט. וכ"כ הריטב"א כאן. וע' במאירי), ומדוע לא תהא מקודשת באותו רווח ממוני שיש לה, שלא תצטרך לשלם לו דמי הככר? יש לומר, שהספק שבגמרא אינו משום שאי אפשר לה להתקדש, אלא הספק מצד כוונת האשה, שמא אין בדבריה משום הסכמה לקידושיך, אלא כאומרת לו עשה חובתך. (עפ"י קובץ שיעורים. וע"ע במאירי; חדושי הגרש"ק; גליוני הש"ס).

'התקדשי לי בככר, תנהו לעני — אינה מקודשת, אפילו עני סמוך עלה. מאי טעמא, אמרה ליה כי היכי דמחייבנא ביה אנא, הכי מחייבת ביה את' — ואף על פי שנתן לעני מתנה מרובה שאינו חייב בה, כוונתה היתה שיתן לו לשם מצוה, ואין באמירתה 'תנהו לעני' משום התרצות לקדושיך. (עפ"י תוס' ר"י הוקן).

ולאידך גיסא, אילו היתה אומרת בפירוש שבכך תקדש לו — מקודשת, ואע"פ שהיה חייב לתת לעני, שהרי היא נהנית בזה שחסך לה ממון כי לולא נתינתו היתה היא נותנת, ולא שייך לומר כאן 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', כי יש כאן רווח ממשי והצלה מחסרון כס. (מהר"י בירב)

'ככתבם וכלשונם'

'לא אמרן אלא כגון רב כהנא דגברא רבה הוא ומבעי ליה סודרא ארישיה אבל כולי עלמא לא' — 'יש רוצים לומר דלא אתסר למיזל בגילוי הראש כי אם לחסידים ולתלמידי חכמים, כדאמרין

בפ"ק דקדושין גבי פדיון הבן... ולא אמרן אלא רב כהנא דגברא רבה, ופרש רש"י 'דלא אזיל בגילוי הראש'. משמע, אבל אחרים אזלי.
ונראה לי דלאו ראייה היא... אלמא סודרא דווקא לתלמידי חכמים, אבל לאיניש אחרינא סגי ליה בכיסוי בעלמא, ואף לת"ח דוקא לצאת בו לחוץ, אבל תוך ביתו סגי ליה בכיסוי בעלמא'. (שו"ת מהר"י ברונא — קסו. וע' ט"ז ובהגר"א או"ח ת. וע"ע בשאלות ותשובות לסיכום להלן לא).

דף ט

והלכתא כרבי אלעזר והלכתא כרבא אמר רב נחמן — אף על פי שאין מי שחולק עליהם, ולא היה צריך לפסוק הלכה בדבר, כן דרך הגמרא. (עפ"י רמב"ן)

'בשטר כיצד'... — מבואר כאן ששטר קדושין שונה משאר שטרות, ואף מגט כריתות, בכך שהבעל הקונה הוא כותבו, בניגוד לשאר שטרות שהמקנה כותב. ואף על פי ששטר קדושין מקורו מגט, בדבר זה הוא שונה ממנו, אם משום לימוד מהכתובים או משום 'הלכתא' (ולדעת התוס' שכתב 'הלכתא' — הלכות מדינה, כתב בקוב"ש שאין לומר כן אלא לענין שאר שטרות ולא לענין קדושין).
בספרי האחרונים מתבאר בהרחבה ענין זה; מהותו וענינו של שטר הקדושין, אינו כמסמך המשמש ראייה, שאם כן, היה לאשה לכותבו ולמוסרו לבעל שיהווה עבורו כראיה על קנייתו, אלא הוא שטר שכל ענינו למעשה קנין לבדו. ובזה הסבירו מה שבשטר קדושין אין צריך לכתוב בו 'ודן די יהוי ליכי מנאי' כמו שכותבים בגט, להוכיח על תוקף השטר הזה — לפי שאינו נועד לראיה. (זכר יצחק ח"ב ז [בשיטת הרמב"ם הל' אישות ג, ג; גירושין ד, יב]. וע"ע: אגרות משה אה"ע ח"א עה; בית ישי סה, ב).
וכן נחלקו הראשונים כאן (ע' רמב"ן, רשב"א, ריטב"א), האם צריך לכתוב בשטר קדושין שמו ושמה, כבגט. וכן יש חילוק נוסף לדעת הרמב"ם (אישות ג, יח), שיכול לכותבו מדעת שלוחה (אפילו לדעת רב פפא ורב שרביא להלן, שצריכים דעתה), משא"כ בגט, אין מועיל בו 'אומר אמרו' לכתוב הגט (ואכן הרמב"ן חלק עליו בזה, הלא הוקשה הויה ליציאה. — ע' מ"מ). וכבר באר הגר"ח הלוי (שם) שיטתו.

ואיבעית אימא התם נמי כתיב ואקח את ספר המקנה' — יש לפרש שלפי ה'איבעית-אימא' אין לדייק מומכר שבמוכר הדבר תלוי, שאין זה מפורש. וגם מהכתוב את בתי נתתי אין להוכיח שתלוי במקנה, שמשום כך נאליץ לדחוק את כי יקח לקרוא 'כי יקח'. אלא במכר כתוב פסוק מפורש ואקח... שהמוכר כותב ומוסרו לקונה, אולם באשה אין כתוב כן, ולכן נשאר הכתוב כי יקח כפשוטו, שהאיש כותב. (עצמות יוסף. וכ"כ הרש"ש בקיצור)
ע"ע במובא בגטין כ:

(ע"ב) 'מה יציאה בעינין דעת מקנה אף הוייה בעינין דעת מקנה' — ומצד ההקש לגירושין היה בדין שתועיל דעת האשה בלא דעת הבעל הקונה, דומיא דגט, אלא משום שכתוב בקדושין כי יקח — ולא שתקח את עצמה, לכך צריך את דעתו, כי בלאו הכי הרי זו מקחת את עצמה. (עפ"י רשב"א. ורמב"ן כתב שצריך גם דעת הבעל 'כי התם' — משמע דילפינן מגט ולא משום 'כי יקח', לפי שאינו